

Українські землі в складі
Речі Посполитої (перша
половина XVII ст.).

Логіка викладу

1. Зміни в соціально-економічному житті.
2. Відновлення церковної православної ієрархії 1620 р.
3. Розвиток культури та освіти.
4. Морські походи козаків. Участь українського козацтва у війнах Речі Посполитої проти Московського царства і Османської імперії.
5. Козацькі повстання 1620–1630-х рр.
«Ординація Війська Запорозького...»

Основні поняття

- **Магнати** – великі землевласники
- **Найбільший магнат** – *Ярема Вишневецький* (40 тис. селянських угідь)
- **Фільварок** – багатопрофільне господарство, в якому вся земля належала панові і в якому працювали селяни, котрі відробляли панщину.

**УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ
у другій половині XVI — першій половині XVII ст.**
Масштаб 1 : 5 500 000

- Польське королівство до 1569 р.
- Велике князівство Литовське до 1569 р.
- Укладення Люблінської унії між Польщею та Литвою про об'єднання в єдину державу — Річ Посполиту (1569 р.)
- Кордони Речі Посполитої у 1569 р.
- Литовські території, які внаслідок Люблінської унії увійшли безпосередньо до складу Польського королівства
- Межа територій, приєднаних до Речі Посполитої за Деулінською угодою 1618 р.
- Території, повернені Московському царству за Полянівським миром 1634 р.
- Воєводства, утворені польсько-литовським урядом на українських землях
- Українські міста, котрим було надано право міського самоврядування (магдебурзьке право) до початку XVII ст.
- Міста, які отримали магдебурзьке право у першій половині XVII ст.
- Головні торгові шляхи
- Резиденції польських, литовських та українських магнатів
- Район формування реєстрового козацького війська
- Містечко, яке король Стефан Баторій передав у володіння реєстрових козаків (1578 р.)
- Перші полкові міста реєстрового козацтва за Куркувською угодою (1625 р.)
- Територія Земель (Вольностей) Війська Запорозького Низового
- Володіння Османської імперії (а) та її васалів (б)

Зміни в соціально-економічному житті

- зростання магнатського землеволодіння, площ оброблюваних земель, кількості фільварків, виробництва товарів на продаж через збільшення попиту на с/г продукцію в Західній Європі;
- поява значної кількості нових міст, близько 80 % міст були у приватній власності, зростання кількості ремісничих спеціальностей. Найбільші міста Львів і Київ;
- скрутне становище міщан, які мали виконувати різні повинності
- єдиний загальнодержавний податок – подимне – затверджений сеймом 1629 р., набагато перевищував попередні податки;
- початок переходу до мануфактурного виробництва, використання вільнонайманої робочої сили;
- загострення національних, соціальних і релігійних проблем, поширення панщини та кріпацтва.

Становище православної церкви:

- православне духовенство фактично було поставлено поза законом;
- обмеження в правах православної шляхти, православних міщан не допускали до роботи магістратів;
- частина церков і монастирів була передана греко-католицькій церкві, закрито чимало парафіяльних шкіл;
- поява групи священиків, яка за підтримки Запорізької Січі відстоювала право законного існування церкви.

Відновлення церковної православної ієрархії 1620 р.

Берестейська унія погіршила становище православної церкви, проте більшість українців лишилася їй вірною. Боронили цю віру братства, ставши досить впливовою силою. У 1615 р. у Києві було засноване Богоявленське братство, ставши впливовою силою.

1620 р – єрусалимський патріарх Феофіл відновив православну ієрархію висвятивши на митрополита Київського *Іова Борецького*

1633 р. – польський сейм видав «Статті для заспокоєння», за якими визнавалось відновлення УПЦ

Діяльність митр. Петра Могили (1596-1647)

- домігся від королівської влади визнання найвищої православної ієрархії (1632 р.);
- боротьба з порушеннями церковних канонів, навіть і в минулому;
- запровадження щорічного скликання єпархіальних соборів для вирішення поточних проблем;
- посилення влади митрополита, більший контроль за духовництвом і станом церковного життя;
- створення митрополичої консисторії — церковного судового органу, відмова від світських судів;
- упорядкування відносин з братствами та чернечого життя й організації монастирів.
- реставрував Софійський собор
- 1631 р. — став опікуном Київського братства, відкрив Лаврську школу.
- 1632 р. — відкрив Києво-Печерську колегію, що пізніше дістала назву Києво-Могилянської, а на початку XVIII ст. стала академією.

Культура та освіта

- 1619 р. – «Граматика» М. Смотрицького: перший підручник слов'янської мови
- 1646 р. – видано книгу «Требник» Петра Могили.
- Архітектурні стилі: готичний і Ренесанс — переважно в Пн-Зх Україні, бароко — по всій Україні.
- Поширення книгодрукування сприяє появі **книжкових гравюр**

Замок у Підгірцях

Портрет Сагайдачного з книги «Вірші на жалісний погреб» (гравюра)

Портрет князя Криштофа Збараського. Після 1622 (портретний живопис).

Петро Конашевич-Сагайдачний (1577–1622 рр.)

- ❖ Козацьке військо було перетворене на регулярне військове формування
- ❖ Разом із Військом Запорозьким вступив до Київського братства, забезпечивши його захист і підтримку
- ❖ Уславився вдалими морськими і сухопутними походами на володіння Османської імперії
- ❖ У Хотинській війні 1620–1621 рр. козацьке військо під його проводом відіграло вирішальну роль у розгромі турків.

Похід Сагайдачного на Москву (1618)

- Підтримуючи наміри польського королевича Владислава здобути корону Московської держави, на початку літа **1618р.** повів 20-тисячне козацьке військо на Москву.
- Внаслідок походу 1 грудня 1618 р. в с. Деуліні підписано мирну угоду між Московською державою та Річчю Посполитою. За угодою перемир'я між двома державами укладалося на 14,5 років; Польща отримала Смоленщину й Чернігово-Сіверську землю.

Хотинська війна 1620-1622 рр.

Османська імперія Річ Посполита

Наслідки:

- a) Програш Османської імперії.
- b) Українські й польські землі були врятовані від завоювання турками
- c) Були взяті під сумнів плани подальшого завоювання Османською імперією європейських країн

STAR
MEDIA

MEDIA

Морські походи

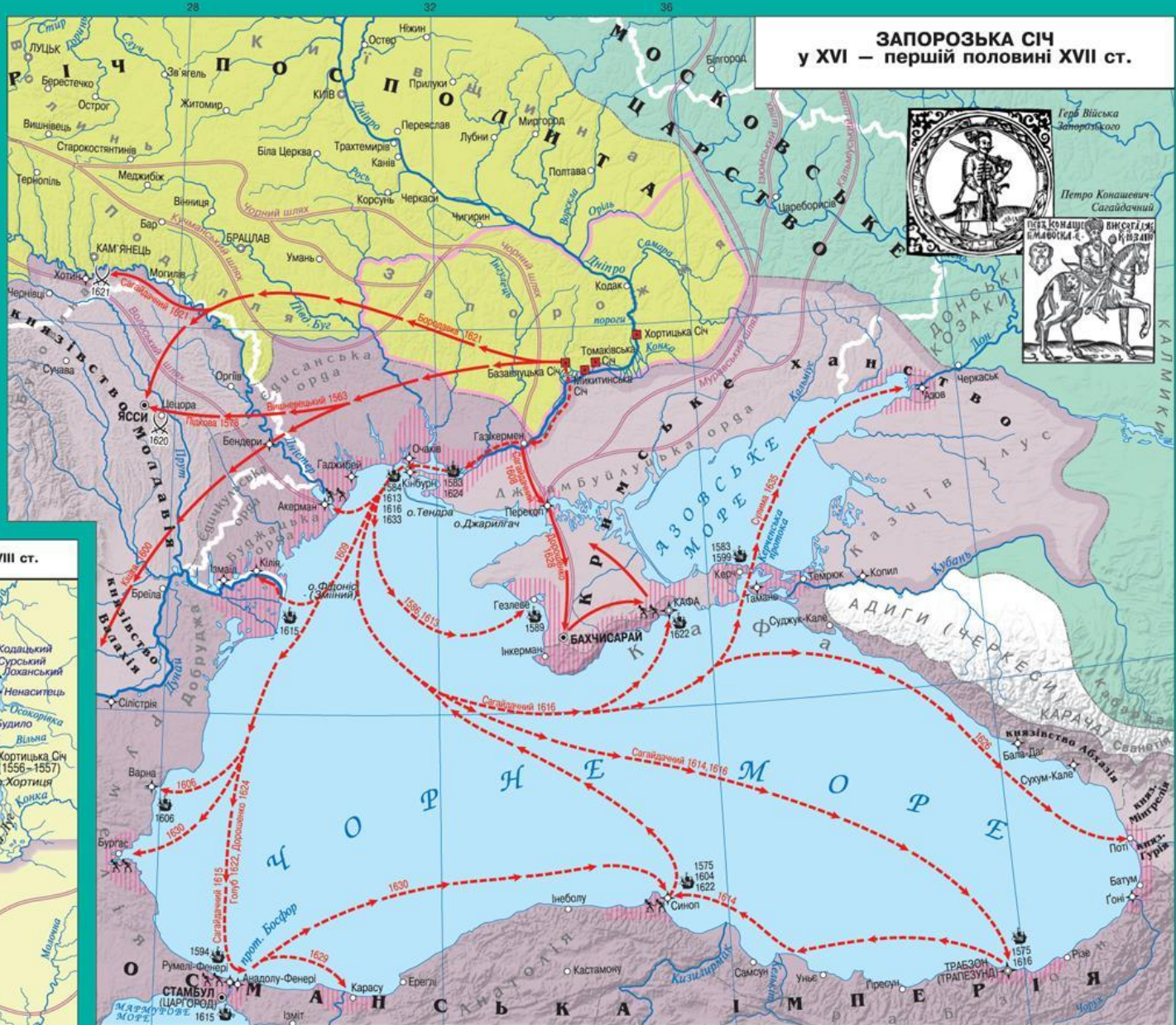
- 1602 – зруйнування флоту під Кілі
- 1608 – взяття козаками Трапезунду
- 1615 - осада Стамбула (не успішна)
- 1616 – розгромлено турецький флот під Очаковом та зруйновано Кафу (ринок невольників)

БИТВА ПІД ХОТИНОМ 2–28 вересня 1621 р.

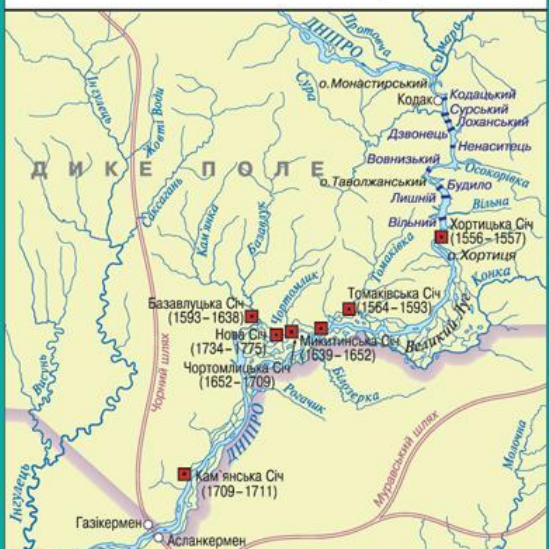

- Атаки турків на польський і козацький табори
- Контратаки козаків
- Спроби татарської кінноти перерізати комунікації та оточити польське військо
- Відступ Осман II від польського кордону
- Прибуття козацького війська

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ у XVI – першій половині XVII ст.

РОЗТАШУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКИХ СІЧЕЙ у XVI – XVIII ст.

а б	Володіння Османської імперії (а) та її васалів (б)	Територія Земель (Вольностей) Війська Запорозького Низового на початку XVII ст.	Райони, які найчастіше зазнавали нападів запорожців
	Головні турецькі фортеці	Місця розташування Запорозьких Січей у XVI – першій половині XVII ст.	Місця і роки найважливіших битв польських і козацьких військ з турецьким військом
	Невільницькі ринки	Напрямки і роки найважливіших морських (а) та сухопутних (б) походів запорожців на турецькі володіння; прізвища визначних козацьких ватажків	Місця і роки морських боїв запорожців з турками
	Головні шляхи татарських походів		

- Будило
- Дніпровські пороги
- Татарські шляхи
- Запорозькі Січі та роки їхнього існування
- Межа османських володінь

Козацькі повстання

«Все до останнього покозачилося, тут як хлоп, то й козак»

Передумови повстань:

1. Рішення польської влади зменшити козацький реєстр
2. Зіткнення інтересів козаків і польських землевласників у боротьбі за володіння південноукраїнськими землями
3. Закріпачення селянства та нереєстрових козаків

Жмайла

Причина: невиконання польською адміністрацією надання козацтву обіцяних після Хотинської війни прав та свобод.

Перебіг: влітку, козаки Пд. Київщини відмовились визнавати владу польських панів, уряд направив війська на чолі з Конєцпольським для придушення повсталих; 15 вересня відбувся бій, повсталі змушені відступити до Курукового озера.

Наслідок: підписання **Куруківської угоди** — реєстр збільшується до 6 тис.

1630 р. — повстання під проводом Т. Федоровича (Трясила)

Причина: посилення феодально-кріпосницького гніту і національно-релігійних утисків.

Перебіг: У другій декаді травня 20-тисячне королівське військо розпочало бої з повстанцями, що з перервами тривали три тижні.

Наслідок: У боях під Переяславом повстанці розбили військо Речі Посполитої та в червні примусили польського гетьмана С.

Конецпольського підписати угоду в *Переяславі*.—
реєстр збільшується до 8 тис

1635 р. — повстання під проводом І. Сулими.

Причина: Розпорядження сейму, що обмежує свободу козаків і знижує чисельність реєстру та рішення побудувати фортецю Кодак, для контролю над сполученням між українськими землями і Запоріжжям.

Перебіг: В ніч з 3 на 4 серпня 1635 р. Фортеця зруйнована загоном січовиків, яких очолював гетьман Іван Сулима.

Наслідок Після повернення на Запорозжжя козацького гетьман страчений за наказом короля Речі Посполитої у Варшаві 12 грудня того ж року.

1637 р. — повстання під проводом П. Бута-Павлюка

Причина: Спробами польської влади «очистити» реєстр Війська Запорозького від бунтівників.

Перебіг: У серпні війська повсталих зайняли Подніпров'я та Брацлавщину. . В бою під Кумейками повстанське військо зазнало поразки.

Наслідок: 1638 р. – « Ординація Війська Запорозького»: реєстр 6 тис., нереєстровці ставали кріпаками.

1638 р. — повстання під проводом Я. Остряниці та Д. Гуні

Причина: посилення феодално-кріпосницького гніту на території Подніпров'я і всієї південно-східної України.

Перебіг: Козацькі війська діяли за підтримки донських козаків; зазнали поразки й перейшли на територію Московії. Того ж року козаки попросили в польського уряду перемир'я

Наслідок: Настало десятиліття «золотого спокою» — до 1648 р..

Основні причини невдач:

- стихійність;
- неорганізованість;
- недосконале озброєння повстанців;
- локальний характер дій;
- малочисельність лав повсталих;
- протиріччя між козацькою старшиною та рядовим козацтвом;
- неузгодженість дій реєстрового та нереєстрового козацтва;
- нечіткість програмних установок;
- гнучка політика польського уряду, спрямована на розкол лав повстанців тощо.

Наслідки повстань

- 1) Боротьба набула національно-визвольного спрямування.
- 2) Козацькі вимоги — захист православ'я, скасування кріпацтва, звільнення від польського панування — об'єднали різні верстви українського населення (селян, міщан, православне духовенство, шляхту).
- 3) Козаки стали лідерами національно-визвольного руху.

Домашнє завдання

- I. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. К., 1990. – С. 296 – 320.
- II. Гуржій О.І., Ісаєвич Я.Д. та ін. Історія України: нове бачення. – Т.І. – К., 1995, – С. 152 – 260.
- III. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990. – С. 183 – 257.
- IV. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т.2. – С. 3 – 267. Субтельний О. Україна: Історія. – С. 115 – 132. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – С. 43– 58.